
Familier og forældreskaber anno 2013

AF CATRINE ANDERSSON,
ANNA SOFIE BACH &
MICHALA HVIDT BREENGAARD

Det nummer, du sidder med i hånden, er resultatet af en gruppe yngre forskeres ønske om at tage temperaturen på forskningen i familier og forældreskaber. Familien og forældreskabet har været centrale omdrejningspunkter for den kønsforskning, der gennem årtier har stillet spørgsmålstejn ved det 'naturlige' og det 'normale', og som har lagt fundamentet for vores egne forskningsprojekter. På denne baggrund var vi nysgerrige på, hvor de feministiske perspektiver har bragt forskningen hen? Hvilke fænomener, begreber, institutioner, relationer og praksisser optager forskere indenfor feltet anno 2013?

Under arbejdet med temanummeret eksperimenterede vi med titlen *Nye feministiske perspektiver på familier og forældreskaber*, men da artiklerne til nummeret var udvalgt, og det samlede indhold begyndte at udkrystallisere sig blev det tydeligt, at selvom visse perspektiver og begreber er nye, så findes der lige så vigtige bidrag i det, som repræsenterer mere velkendte feministiske greb.

Det interessante ved dette nummer er, at artiklerne tilsammen viser, hvordan forandring og kontinuitet i den kritiske kønsforskning veksler og sameksisterer. Når der sættes fokus på nye fænomener, som for eksempel nye teknologiers betydning for reproduktion og forældreskab, opstår både nye teorier og andre måder at producere materiale på. Samtidig anskueliggør temanummeret, hvordan mere traditionelle feministiske spørgsmål og begreber fortsat er aktuelle, hvilket for eksempel bliver tydeligt, når man opdager, hvor mange af artiklerne, der kredser om begrebet moderskab. Moderskab bliver dermed et område som kan vise, hvordan visse normer gør sig gældende over tid. En yderligere dimension af forandring og kontinuitet folder sig ud i forhold til diskussionerne af børns aktørskab, som også introduceres i dette nummer. Dette perspektiv rummer både en kritik af, hvordan feministisk teoridannelse kun i begrænset omfang har forholdt sig til børnepositioner og børns relationer til magt, og giver samtidig et indblik i et fremvoksende forskningsfelt, som studerer et velkendt område men på en anderledes måde.

Bente Rosenbecks essay *Et oplæg i utide. Et essay om at gå i Foucaults fodspor*, som bringes sidst i nummeret, indrammer på sin vis temanummerets kredsen om forandring og kontinuitet – både historisk og teoretisk. I et tilbageblik på Foucaults betydning for (Rosenbecks egne) studier af kvindekroppe og kønsroller, bemærker Rosenbeck, hvordan moderskabet demokratiseredes med det faldende børnetal og den stigende andel af kvinder, der blev mødre. Dette har betydet, at kvinder har fået andre muligheder i livet end 'at gøre mor'. Udbredelsen af prævention har medført, at sex ikke nødvendigvis fører til børn, og som vi ser i flere af nummerets øvrige artikler, er produktionen af børn nu også blevet gjort uafhængig af sex. Som Rosenbeck såvel som flere andre af temanummerets forfattere påpeger, er de nye former for familier og forældre-

skaber imidlertid også omgærdet af særdeles rigide forestillinger om naturlighed og biologi, som kommer til at præge, og på mange måder også begrænse, mulighederne for nyskabelse – en form for 'biologisk myte', som fortsat er betydningsdannende og i dag ofte sammenspundet med forestillinger om individets frie valg.

Selvom flere af artiklerne viser brud på normer for familie og forældreskab, tydeliggør de samtidig også trægheden. Moderskab har i den grad været nedfældet i biologien og er blevet set som det sted, hvorfra kvinders roller udsprang. Moderrollen har derfor inden for kønsforskning særligt været genstand for nyfortolkninger og kritiske blikke. Og moderroller *har* forandret sig, ligesom nye former for forældreskaber *er* kommet til. Der eksisterer dog stadig normer, nye som gamle, som vurderer moderskab ud fra forestillingen om 'den gode moder'. En moderfigur som blandet andet kan kendes ved sit primære forældreskab. Dette kommer for eksempel til udtryk i Helena Wahlström Henrikssons artikel i dette nummer, der på den ene side peger på muligheder for nye familieformer og på samme tid noterer sig, at de nye familieformationer ikke nødvendigvis hører sammen med alternative kønsmønstre. På lignende måde peger Helena Tinnerholm Ljunberg i sin artikel på, at det gode moderskab er en kategori, der kan udvides og favne bredere, men at dette er en proces, der til stadighed udgrænser visse mødre. Hun viser i sin artikel, at selv enlige mødre kan betragtes som gode mødre, men kun hvis de opfylder visse kriterier såsom alder, ansvarsfuldhed, høj uddannelse, orden i økonomien og udviser et ønske om, at faderen spiller en (aktiv) rolle.

Surrogatindustrien har muliggjort nye familieformer, såvel som den har nødvendiggjort en udvidet forståelse af biologisk, genetisk og socialt forældreskab. Bagsiden af den teknologiske udvikling har imidlertid vist sig at være en reproduktion af visse ulighedsstrukturer såvel som konstruktio-

ner af nye forskelle, idet de nye forældreskaber langt fra er tilgængelige for alle. Som Karen Hvidtfeldt Madsen og Charlotte Kroløkke udtrykker det, er forældreskabet i regi af surrogati¹ blevet et neo-liberalt 'do it yourself-projekt', som dog mestendels kan realiseres af en mobil og velhavende gruppe. Dels aktiveres et skel mellem afgiver og modtager af børn fra det globale syd til det globale nord, hvor den hvide, middelklasseforælder aftager børn fra den brune, fattige ditto. Det er interessant, at nye grupper i det globale nord via surrogati har fået adgang til forældreskabet og gennem barnet til (kerne)familien. Homoseksuelle og enlige, der før var ekskluderede fra forældreskab, har nu fået mulighed for at skabe en familie – i hvert fald så længe de er 'middelklassede', velhavende og mobile. Dette hænger sammen med, at forældreskabet er blevet koblet til det frie valg og til en vis grad af forbrugerisme, som gør nogle forældre mere genkendelige og legitime end andre. På samme tid skal vi ikke tro, at alle mobile, hvide, middelklasse mennesker er lige genkendelige som gode forældre. Line Gravgård Knudsens analyse af de britiske mediers omtale af mænd, der vælger at få børn uden en partner, peger for eksempel på, at sådanne *selvvalgt enlige fædre* kæmper med at blive genkendt som både 'naturlige' og gode forældre såvel som heteroseksuelle og tilpas maskuline mænd. Der bliver konstant stillet spørgsmålstegn ved manglen på en kvindelig partner, i særdeleshed i relation til manglen på en moderfigur i børnenes opvækst, men også i forhold til mandens position i omsorgsrelationen. Gravgård Knudsens artikel peger således på, at selvom der i dag eksisterer et ideal om involveret faderskab, så konstrueres mænds forældreskab i høj grad stadig i relation til et 'naturligt' moderskab, som kun kan kropsliggøres af kvinder.

Flere af nummerets artikler peger videre på, at børns aktørskab har været og til dels stadig er et negligeret område inden for kønsforskning. Det kan på sin vis undre,

idet børn spiller en central rolle for definitionen af familien og forældreskabet: ingen far eller mor uden et barn, og gennem barnet bliver parret også til en familie. Det er med andre ord barnet, og deriblandt den sociale betydning af barnet, som er med til at definere vores forståelser af familier og forældreskaber. Især er den måde, hvorpå vi forstår moderskabet stærkt afhængig af betydningen af barnet. Dette sker i dag ud fra et paradigme om 'barnets bedste', hvilket Tinnerholm Ljungberg identificerer som et grundlæggende begreb i diskussionen omkring adgangen til assisteret befrugtning, men som f.eks. også ligger bag vurderingen af enlige fædres forældreskab, som Gravgård Knudsens anskueliggør i sin artikel. Et område, hvor 'barnets bedste' spiller en central rolle, men hvor børn sjældent kommer til orde, er i forvaringsager. Som Jeanette Sundhall pointerer i sin artikel, bliver børns stemmer først legitime, når de er i overensstemmelse med det generelle billede af barnets behov. Blandt andet anses alle børn for at have brug for en tæt kontakt med (begge) deres forældre uanset tidligere hændelser, hvilket generaliserer børns positioner og ikke tager højde for individuelle forskelle. Såvel som børnepositionen er afgørende for at forstå konstruktioner af familier og forældreskaber, peger dette nummer også på, at vi via barnets perspektiv får redskaber til at udvide blikket på kernefamilien. Sara Eldén viser i sin artikel, hvordan et udgangspunkt i børns fortællinger om hverdagens omsorg ikke lader sig begrænse til kernefamiliens relationer. Tværtimod strækker fortællingerne sig videre og identificerer såvel slægtninge, venner, naboer og andre børn – venner såvel som søskende – som værende af stor betydning i barnets hverdag. Eldén åbner således op for et blik for børns aktørskab, hvor børn ikke bare passivt modtager omsorg, men også selv er givere af omsorg. Også Wahlström Henrikssons samt Hvidtfeldt Madsen og Kroløkkens artikler reflekterer over betydningen af barnet. Hvidtfeldt Madsen og

Kroløkke udpeger barnet som et identifikationsobjekt, der gør kvinder 'rigtige'. Dette 'rigtige' er et ideal skabt via moderskabet og trækker affektive tråde til etableringen af den heteroseksuelle (lykkelige) familie som norm med barnet som produkt af og topmål for denne lykke. Men ikke nok med at børn er forbundet med familiens lykke og kvindens 'vellykkethed', så har børn også en symbolsk betydning i forhold til at repræsentere fremtiden hævder Wahlström Henriksson, som beskæftiger sig med repræsentationer af familien og dennes relation til nationen. Hvis barnet, som fremtid, er karakteriseret ved utryghed og voldelighed, bliver moderfiguren, der værner om denne usikre fremtid, af særlig interesse for nationen.

Billedsiden i dette nummer udgøres af den japanske fotograf Haruhiko Kawaguchis (født 1976) fascinerende billedserie 'Fresh Love'. Serien er en del af Kawaguchis mangeårige jagt på at forstå kærlighedens væsen, hvorigennem han blandt andet er blevet optaget af "the love of the couple" og den lyst til at smelte sammen med den anden, som elskende kan opleve i hinandens arme – og som er iboende i den romantiske fortælling om parforholdets kærlighedsrelation. Fra at have fotograferet par, som var mast sammen i et små badekar, går Kawaguchi i denne serie endnu længere og vakuumpakker par, som han har fundet i Tokyos pulserende (og alternative) natteliv. Kawaguchis teknik er enestående og temmelig nervepirrende. Han arrangerer parret i en pose på 100x150x74 cm, og når han har suget al luften ud ved hjælp af en støvsuger, har han 10 sekunder til at tage sit billede, før det begynder at udgøre en risiko for det deltagende par. Når man ser på Kawaguchis billeder, bliver man således også i tvivl om, hvorvidt denne idealiserede – og i disse tilfælde ekstreme – sammensmeltning med den elskede faktisk er så eftertragtelssværdig. De sammenfiltrede, forvredne kroppe giver tosomheden en grotesk karakter, som understøttes af clashet

mellem den dødlignede tilstand hos mange af parrene og så seriens titel 'Fresh Love'. Kawaguchis betagende leg med at gøre kærlighedsrelationen langtidsholdbar er en interessant visualisering af den romantiske kærligheds dialektik, som fremstiller kærligheden som en flygtig tilstand, vi samtidig higer efter skal vare evigt.

FORSKNING I FAMILIER OG FORÆLDRESKABER ANNO 2013

Som samlingen af artikler i dette nummer viser spænder forskning i familier og forældreskaber i dag vidt og breder sig også over forskellige faglige discipliner. Som et resultat af en dansk-svensk temareaktion findes der i nummeret både danske og svenske artikler, hvilket, vi håber, kan være med til at bringe nye perspektiver til fremtidens forskning i familie og forældreskaber.

I nummerets første artikel "Betydelser av barns ålder i familjerättsliga utredningstexter" diskuterer Jeanette Sundhall børns aktørskab på baggrund af en analyse af udredninger, som foretages i forbindelse med samværsstridigheder, hvor der skal træffes en retslig afgørelse. Hvis der foreligger oplysninger om en voldelig far, får den svenske socialforvaltnings familieretsenhed til opgave at udarbejde en udredning, som skal danne grundlag for en beslutning om en løsning 'til barnets bedste'. På trods af dette fokus på barnets tarv får børnenes egne stemmer meget begrænset plads. Sundhalls konklusioner viser, at stærke forestillinger om forskellige alderskategorier og om, hvad børn behøver, har betydning for, hvornår børns udsagn bliver legitime eller ugyldiggøres. Sundhall peger på, at systemets universalisering af behovet for nær kontakt til forældre sammen med andre normer for, hvad et barn er, begrænser børns rettigheder.

I Sara Eldéns artikel "Bortom kärnfamiljen? Omsorgsgörande från barns perspektiv" analyseres børns fortællinger om hverdagens omsorg. Forfatteren argumenterer

for, at forskning i familier og omsorg i høj grad har taget sit udgangspunkt i kernefamilien og viser, at vi i stedet kan forstå børn og omsorg i termer af ‘omsorgens hverdagslige kompleksitet’, hvor andre omsorgsgivere end forældre – bedsteforældre, søskende, venner og naboer – også er vigtige for barnet. Denne omsorg udenfor kernefamilien er dog fortsat en kvindelig aktivitet. Eldén viser også, hvordan børns omsorgs for både andre børn og voksne kan synliggøres, og diskuterer mulige problemer og muligheder ved en sådan erkendelse af børns omsorgskompetenser.

Helena Tinnerholm Ljungberg analyserer i sin artikel “Politik og fantasi i svensk reproduktionspolitik” konstruktioner af den enlige mor i reproduktionspolitisk materiale, som gik forud for det svenske forslag fra 2012 om at give enlige kvinder ret til assisteret befrugtning. Hun peger på, at tosømhed hidtil har været et grundlæggende krav ved assisteret befrugtning, og analyserer konsekvenserne af, at dette krav nu fjernes. Gennem en psykoanalytisk diskursanalyse viser hun, at inklusionen af enlige kvinder blev mulig gennem en forhandling af grænsen mellem den gode og dårlige (enlige) mor på en måde, hvor idealet om barnets bedste blev bevaret. Den gode enlige mor ønsker en far til sine børn og gør ikke brug af en anonym donor – kort sagt forsvarede fædres og mænds position i overensstemmelse med, hvad Tinnerholm Ljungberg kalder den (hetero)repronormative logik.

I Helena Wahlström Henrikssons artikel “Att iscensätta den nationella krisen: tillfällighetsmodrande och föräldralösa barn i amerikanska “post-9/11”-romaner” analyseres, hvordan national identitet kommer til udtryk via repræsentationer af familien i de to amerikanske bøger *Specimen Days* (Cunningham 2005) og *The Writing on the Wall* (Schwartzs 2005). I sit blik på de to romaner tager hun fat på betydningerne af forældreløse børn og ikke mindst de kvinder, der i kortere eller længere perioder, påtager sig

ansvaret for at drage omsorg for disse børn – eller at ‘gøre mor’ for dem. Wahlström Henriksson argumenterer dels for, at de forældreløse børn og deres midlertidige mødre står for et opgør med moderskabets og familiens naturlighed, dels for at mødrene forventes at begræde de mænd/fædre, der døde under 9/11 angrebet i en erkendelse af den nationale krise og en fortsat opretholdelse af (kerne)familien og herigennem nationen.

Karen Hvidtfeldt Madsen og Charlotte Kroløkkens artikel “Moderskab(elser) – Slægtsskabsøkonomier og moderfølelser i transnational surrogatmoderskab” belyser betydninger af de forældreskaber, der skabes via surrogati. Forfatterne analyserer de forskellige positioner surrogatmødrer, ægdonor og intenderede forældre tilbydes og indtager i to dokumentarfilm *Google Baby* (Frank 2009) and *Made in India* (Haimowitz and Sinha 2010), som begge omhandler surrogatindustrien. Med et blik på neo-liberale rationaler og affektive betydninger argumenterer de to forfattere for, at surrogati kommer til at fremstå som et naturligt og nærmest uundgåeligt valg for alle parter.

I nummerets sidste artikel “I moderskabets skygge: konstruktioner af ‘godt forældreskab’ i britiske medierepræsentationer af ‘selvvalgt’ enlige fædre” undersøger Line Gravgård Knudsen, hvordan nye muligheder for at skabe familier, der ikke tager udgangspunkt i heteroseksuelle relationer mellem mænd og kvinder, udfordrer rammerne for forældreskabet. Gennem sin analyse af udvalgte avisartikler om tre såkaldt selvvalgte enlige fædre i Storbritannien viser Knudsen, hvordan disse mænds faderskab, der er blevet muligt gennem brug af surrogati eller ved adoption, hele tiden måles op imod moderskabet – og problematiseres i kraft af manglen på en mor. Artiklen diskuterer, hvordan idealet om ‘involveret faderskab’ (re)produceres, men viser samtidig også, hvordan der er grænser for, hvor involveret faren kan være uden, at han mister

muligheden for at blive genkendt som heteroseksuel, maskulin mand.

Bente Rosenbecks essay *Et oplæg i utide. Et essay om at gå i Foucaults fodspor* udpeger videnskaben, og især den medicinske, som absolut central for vor forståelse af familien. En videnskab, som satte biologien i fokus og som herudfra skabte politik – f.eks. rettigheder og pligter i forhold til ægteskab og forældreskab. Som Rosenbeck skriver blev socialpolitikken op igennem det 20. århundrede videnskabeliggjort. Reproduktion blev styret ved at afprivatisere familien, og befolkningens sundhed og seksualitet blev genstand for videnskabens indsigter. Indsigter som især var kraftfulde gennem deres status af neutralitet og objektivitet, men som også gav (gifte) kvinder nye rettigheder i forhold til medborgerskab. Rosenbeck lader blikket søge tilbage på sin egen forskning og lægger således op til en videre teoretisering af familien.

God læselyst!

NOTER

1. Af mangel på et dansk begreb, der dækker det engelske surrogacy, har vi valgt at benytte termen surrogati, selvom dette ord ikke eksisterer på dansk. Dette er også inspireret af, at begrebet surrogati faktisk findes på norsk.

Catrine Andersson, ph.d. i sociologi.
Center for Kønsforskning, Københavns Universitet
og Lunds universitet

Anna Sofie Bach, ph.d. studerende
Sociologisk institut, Københavns Universitet

Michala Hvidt Breengaard, ph.d. studerende
Sociologisk institut, Københavns Universitet
og Sino-Danish Center